

Douhet, atoombommen en de angst voor Harmagédon

Het strategisch gebruik van airpower tijdens de Koude Oorlog

J.F.W. van Angeren MA - kolonel van de Koninklijke Luchtmacht*

Inleiding

De Koude Oorlog was vooral een 'atoomoorlog'. Hij werd gevoerd tussen het 'communistische' Warschaupact en de 'kapitalistische' NAVO. Velen denken daarom dat strategie zich tijdens de Koude Oorlog uitsluitend concentreerde op het bestaan van atoomwapens.

Natuurlijk speelde het bestaan van atoomwapens tijdens de Koude Oorlog een cruciale rol bij de wijze waarop werd gedacht over oorlogvoeren. En daarom stelt generaal-majoor

(b.d.) C. Homan met recht in hoofdstuk 6 over Nucleaire Strategie, in het (leer)boek *Militaire Strategie*, dat

met de explosie van de eerste atoombom boven de Japanse stad Hiroshima op 6 augustus 1945 een nieuw tijdperk aanbrak in de oorlogvoering.¹

Maar het punt is dat niet alleen het bestaan van het atoomwapen de strategische context bepaalde. Als je wat beter kijkt naar het verhaal over militair optreden tijdens de Koude Oorlog dan wordt duidelijk dat rond en na de Tweede Wereldoorlog een aantal zaken samenkwam.

Enerzijds was daar de combinatie van het beschikbaar komen van het atoomwapen met het vroege (Douhetsiaanse) airpower-denken. Anderzijds groeide de behoefte om het ondenkbare van het inzetten van nucleaire wapens denkbaar te maken, om het onhanteerbare hanteerbaar te maken, om Harmagédon² te vermijden. En die samenkomst van factoren bepaalde het beeld van de Koude Oorlog.

De nadruk in dit artikel over het strategisch gebruik van airpower tijdens de Koude Oorlog ligt daarom op wat aan de Koude Oorlog voorafging, en op de wijze waarop genoemde drie aspecten tezamen – die hun oorsprong grotendeels hadden in de periode voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog – het strategische gezicht van de Koude Oorlog hebben bepaald.

Het Douhetsiaanse denken

Het strategisch denken tijdens de Koude Oorlog, en de functie die het nucleaire wapen in dit denken had, vloeide (vrijwel rechtstreeks) voort uit het Douhetsiaanse airpower-denken tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. Het is daarom belangrijk Douhets visie eens onder de loep te nemen, vooral in directe relatie tot het denken over de inzet van atoomwapens tijdens de Koude Oorlog.

Douhets visie

Douhet was een Italiaanse generaal (een artillerist) en was tijdens de Eerste Wereldoorlog onder de indruk geraakt van het vermogen van het luchtwapen. In 1921 publiceerde hij een boek, getiteld *De beheersing van de lucht (Il dominio dell'aria)*, waarin hij zijn ideeën over de consequenties van het gebruik van het luchtwapen uiteenzette. Hij begon zijn boek met de stelling:

De luchtvaart heeft voor de mensheid een nieuw actiegebied geopend: de lucht. Daarmee is noodzakelijkerwijs een nieuw gevechtsveld geschapen.

De karakteristieken van het nieuwe luchtwapen waren, aldus Douhet, namelijk volstrekt anders als die van elk der andere wapens. De introductie van het luchtwapen leidde daardoor – en zo luidt ook de titel van zijn eerste hoofdstuk – tot een 'nieuwe vorm van

* De auteur is van oorsprong officier Communicatie- en Informatiesystemen. Na daartoe te zijn opgeleid was hij van 1987 tot 1991 docent Strategie aan de toenmalige Luchtmacht Stafschool. Momenteel is hij verbonden aan de KMA en werkt hij aan een proefschrift over de werking van afdwingingsstrategie. Een versie van dit artikel waarin alle literatuurverwijzingen zijn opgenomen is verkrijgbaar via de redactie.

¹ Voor een overzicht van de ontwikkelingen op het gebied van nucleaire strategie tijdens de Koude Oorlog is het lezen van Homans hoofdstuk zeer aan te bevelen.

² De uitdrukking Harmagédon, of Armageddon, wordt gebruikt als het symbool voor de ondergang van de wereld. In de Apocalyps, of de Openbaring, van de apostel Johannes, wordt onder meer het einde van de wereld en Gods eindafrekening beschreven. In Apocalyps 16,16 noemt Johannes de plaats die in het Hebreeuws Harmagédon wordt genoemd. Het is een plaats bij de vallei van Megiddo, nabij het huidige Haifa in Israël, waar aan het einde der tijden de koningen der aarde door duivelsgeesten zullen worden verzameld om vernietigend te worden verslagen.

oorlogvoeren'. Uit de rest van zijn boek blijkt dat hij met 'nieuw' ook werkelijk *nieuw* bedoelt en niet slechts 'aangepast'.

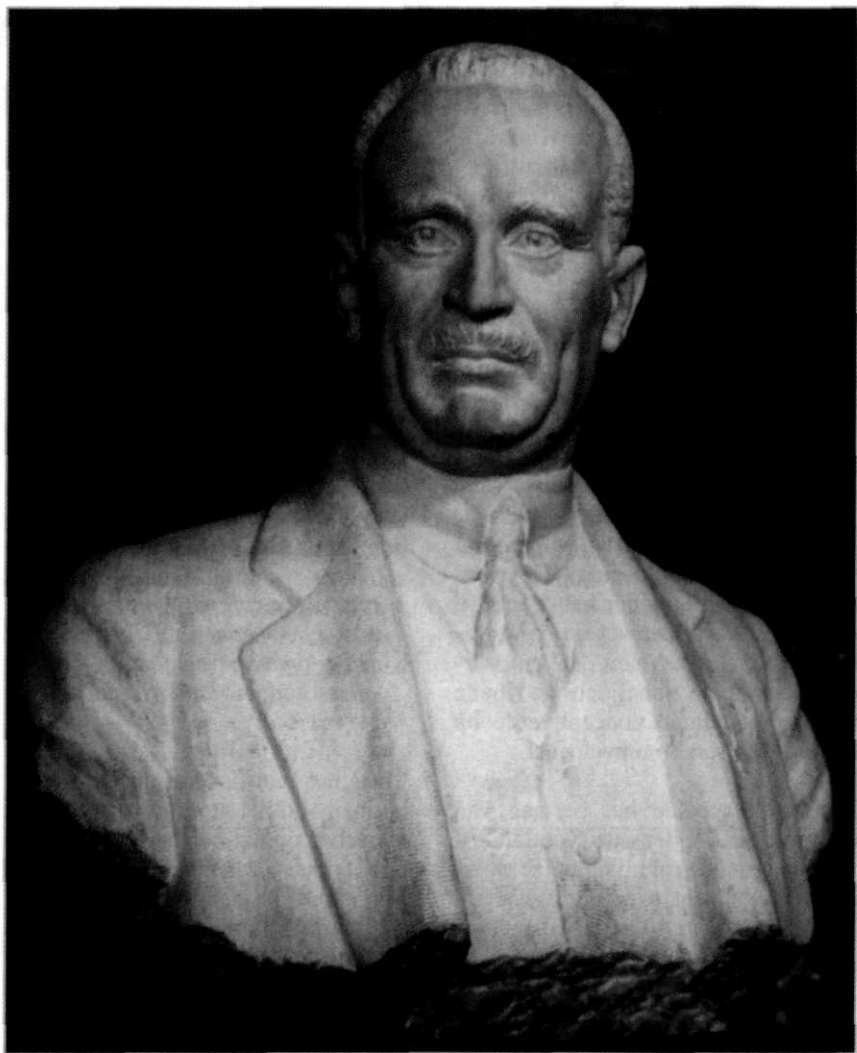
Hij ging uit van de praktijk van die tijd: oorlogen waren 'totaal', dus de totale bevolking en alle vermogens van een natie werden 'opgezogen in de muil van de oorlog'. Vroeger voelde de burgerbevolking van de strijdende partijen de oorlog niet direct aan den lijve. Maar, als gevolg van de komst van het luchtwapen – tegen het optreden waarvan niemand op het aardoppervlak iets kon ondernemen – zouden de burgers niet langer bescherming kunnen vinden achter de linies die werden gevormd door het leger of de marine.

Het gevechtsveld zou niet langer beperkt worden tot de echte combatanten. Niet langer zou er verschil bestaan tussen soldaten en burgers. Alle burgers van een natie in oorlog zouden combattant worden, zo concludeerde hij. Dit was onontkoombaar en zou leiden tot een ingrijpende wijziging in de vorm van de toekomstige oorlogen. Niet langer zou namelijk de nadruk liggen op aanval en verdediging door grond- en zeestrijdkrachten. Alles zou gaan om het juist inzetten van het luchtwapen. Bij de keuze van wat 'juist' was speelden tweede andere uitgangspunten voor Douhet een rol.

'Vernietigende effecten'

Ten eerste stelde Douhet dat oorlog een conflict is tussen de volstrekt tegengestelde 'wil' van partijen. Zo lang de wil van de tegenstander ongebroken zou blijven, zou voortzetting van de oorlog voor de hand liggen. Maar zodra de materiële en bovenal de morele weerstand van de vijand zou zijn gebroken, zou van verzet geen sprake meer zijn. En complete verwoesting heeft zeker gevolgen voor moreel en materieel en de repercussies daarvan zijn geweldig.^(1, p. 20) Om je enig idee te geven, zo schreef hij,

hoef je je alleen maar voor te stellen wat er om gaat in de hoofden

Borstbeeld van Giulio Douhet

van de burgers van een overvolle stad, zodra de vijand aankondigt dat hij hen meedogenloos zal bombarderen en daarbij geen verschil maakt tussen militaire en niet-militaire doelen.

De harde maar onontkoombare conclusie die daaruit moest worden getrokken, aldus Douhet, was dat lucht-aanvallen geweldige materiële, maar ook morele effecten zouden hebben.

'Verdediging is zinloos'

Ten tweede was Douhet van mening dat in de luchtoorlog verdediging zinloos was en dus alleen de aanval belangrijk was. Zoals Bernard Brodie

concludeert in zijn boek *Strategy in the Missile Age*, was Douhet:

als gevolg van zijn eigen beeld van de luchtoorlog, onder de indruk van het contrast tussen enerzijds de gigantische potentie van de aanval en anderzijds de impotentie van de verdediging.

Douhet was ervan overtuigd dat het luchtwapen onvergelijkbaar sterk was in de aanval, het offensieve wapen 'par excellence'.

Toch moest je voorkomen dat de tegenstander in een eerste vernietigende slag jouw eigen luchtmacht zou

uitschakelen. De beste verdediging tegen dergelijke luchtaanvallen was dus, aldus Douhet, het voorkomen dat de vijand zou kunnen vliegen. Met andere woorden: eerst moest je zorgen voor het 'veroveren van de macht in de lucht', of 'beheersing van het luchtruim' (*dominio dell'aria*). Dit moest gebeuren door de vijandelijke luchtvloot op de grond – 'de vogels in het nest' – uit te schakelen.^(1, p. 19) Daarna zou de vijand weerloos zijn en zou je in staat zijn om diens steden aan te vallen.

Douhet veronderstelde dat een tegenstander, geconfronteerd met alleen al die dreiging, eieren voor zijn geld zou kiezen en zich zou overgeven. Het aanvallen van burgerdoelen zou dus, waarschijnlijk, niet eens nodig zijn. Brodie vatte Douhets stelling als volgt samen:

His basic argument is twofold: first, the nature of airpower requires that 'command of the air' be won by aggressive bombing action rather than by aerial fighting, and second, an air force which achieves command thereby ensures victory all down the line.

Commentaar op het Douhetsiaanse denken

Van meet af aan bestond er zowel moreel als praktisch verzet tegen Douhets ideeën. De morele dilemma's waarvoor beleidsmakers en publiek zich gesteld zagen, worden verderop in dit artikel behandeld. Voor de hand liggend was daarnaast het verzet van de bestaande krijgsmacht delen. Immers, Douhet beweerde dat hun positie in de nieuwe vorm van oorlogvoeren van ondergeschikt belang, of zelfs irrelevant zou zijn.

Douhets redenering bevatte inderdaad verschillende zwakheden. Tegenstanders van Douhet benadrukten vooral dat hij het vermogen tot verdediging tegen luchtaanvallen onderschatte. Voorts concludeerde men dat hij het vernietigend vermogen van bommen

schromelijk overschatte. Ten slotte stelde men dat het moreel van de burgerbevolking van de tegenstander niet zo eenvoudig te knakken zou zijn als hij veronderstelde.

Ter verdediging van Douhets onderschatting van de effectiviteit van luchtverdediging kan worden aangevoerd dat hij geen kennis kon hebben van de toekomstige ontwikkelingen op het gebied van radar, et cetera. En wat betreft het vernietigend vermogen van de bommen valt niet te ontkennen dat hij wel degelijk verder ging dan het denken over explosieve bommen. Hij zei dat voor het vernietigen van de door hem bedoelde doelen drie soorten bommen nodig waren: bommen met explosieven, brandbommen, en bommen met strijdgas, in een verdeling die zou afhangen van de situatie.

Over het breken van het moreel van de burgers van een staat kan men zeggen dat het inderdaad niet zo simpel was als Douhet het voorstelde. Maar de vaak gehoorde stelling dat een strategie die zich richt op het moreel van de burgerbevolking niet werkt, zou de bodem wegslaan onder de afschrikkingsstrategie die de Koude Oorlog beheerste.

'Douhetsiaanse' luchtaanvallen tijdens de Tweede Wereldoorlog

Douhets ideeën werden met name door de Britten en Amerikanen gedurende de Tweede Wereldoorlog in praktijk gebracht. Wat betreft de aanvallen op het moreel ging dit aanvankelijk met de nodige schroom. De eerste strategische luchtaanvallen hadden militaire en industriële doelen. Maar voor het raken van die doelen was precisie nodig. En dat ontbrak.

Dit werd nog verergerd toen bleek dat aanvallen bij daglicht tot enorme verliezen leidden. Hier bleek dat – anders dan Douhet beweerde – een bommenwerper niet altijd door de

verdediging heen kwam. Daarvoor bleek de luchtverdediging te sterk. Het eerste punt van kritiek op Douhet was dus gegrond.

De Britten

Om het succes van die luchtverdediging wat te beperken werden de Britse bombardementsvluchten naar de nacht verschoven. Maar, de toch al niet zo nauwkeurige richtmiddelen bleken bij nacht nog minder effectief. Daardoor werden de Britten ertoe gedwongen gebiedsbombardementen uit te voeren waarbij nauwkeurigheid minder belangrijk was. In het begin richtten die bombardementen zich nog op gebieden waar zich oorlogsindustrie bevond. Daartoe behoorden overigens ook de plaatsen waar de arbeiders werkzaam in die industrie woonden. Maar later werden het 'gewone' terreurbombardementen.

Niet veel Duitse steden ontkwamen aan deze terreur. Bekend zijn onder meer de aanvallen op Hamburg, die leidden tot vuurstormen, en de aanvallen op Dresden aan het einde van de oorlog, onder leiding van de later verguisde Air Marshall Arthur Harris ('Bomber Harris') van het Britse Bomber Command. Men zou kunnen stellen dat de Britse terreurbombardementen aanvankelijk uit nood waren geboren, maar later tot beleid werden verheven.

De Amerikanen

De Amerikanen waren van oudsher gekant tegen oorlog. In 1928 sloten zij het *Kellog-Briand Pakt* met Frankrijk, waarin oorlog als illegaal werd aangemerkt. Ook waren zij altijd zeer terughoudend tegenover terreurbombardementen. Zij waren groot voorstander van het bekrachtigen van de *Rules Of Aerial Warfare*, die in februari 1923 waren opgesteld en waarvan artikel XXII als volgt luidde:

Aerial bombardment for the purpose of terrorizing the civilian population, of destroying or damaging private property not of military character, or of injuring non-combatants is prohibited.

Vanwege deze houding bleven de Amerikanen, nadat ze bij de oorlog betrokken raakten, min of meer trouw aan het principe van aanvallen op het Duitse 'industriële web', volgens de doctrine die zij voor de oorlog hadden ontwikkeld. Zij vlogen voornamelijk zogenaamde 'daylight, high-altitude' missies. Desondanks moet hun 'morele bezwaar' ook met een korreltje zout worden genomen, mede gelet op het feit dat zij kennelijk de Britse terreurbombardementen wel aanvaardden.

En ook zijn er heel wat Duitse burgers het slachtoffer geworden van Amerikaanse bommen. Bovendien hadden de Amerikanen kennelijk minder morele bezwaren bij hun aanvallen op Japanse steden. Zo leidde een aanval op Tokio, op 10 maart 1945, waarbij 234 B-29 bommenwerpers ruim 1600 ton brandbommen afwierpen op de houten – dus zeer brandbare – huizen, tot niet minder dan 100.000 slachtoffers onder de burgerbevolking. De Amerikaanse werkwijze met betrekking tot terreurbombardementen week dus in de praktijk niet veel af van die van de Britten.

Conclusie

We weten inmiddels dat het effect van strategische bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog, hoewel ingrijpend, veel minder groot was als de heersende airpower-doctrine voorspelde. Luchtverdediging bleek veel effectiever te zijn dan voorspeld. Voorts was het moreel van de burgerbevolking veel moeilijker te breken dan voorspeld. Ten slotte bleek het vermogen het beschikbare wapenarsenaal onvoldoende om het beoogde effect te sorteren. De laatste tekortkoming zou door de komst van het atoomwapen worden weggerukt.

De ontwikkeling van het atoomwapen

In dezelfde tijd dat de wereld situatie op dramatisch wijze veranderde, vonden belangrijke ontdekkingen plaats op het gebied van atoomfysica. De

Tweede Wereldoorlog brak uit op een moment dat de belofte van atoomenergie op de drempel stond van 'mogelijk' naar 'waarschijnlijk'.

Historie

De ontwikkelingen binnen de kernfysica voltrokken zich – op zichzelf – onafhankelijk van de politieke en militaire ontwikkelingen. Röntgenstraling was al aan het einde van de negentiende eeuw ontdekt. In 1905 had Albert Einstein de theorie ontwikkeld over de relatie tussen massa en

energie. In februari 1932 ontdekte James Chadwick het 'deeltje' dat 'neutron' werd genoemd.

Diverse fysici probeerde vervolgens uit te vinden wat het effect zou zijn van het bombarderen van verschillende materialen met dit nieuw ontdekte 'neutron'. In december 1938 hadden twee Duitse geleerden, Otto Hahn en Frits Stassman, de eerste demonstratie gegeven van kernfusie. Kernfysici realiseerde zich onmiddellijk dat kernfusie een overschot aan neutro-

De effecten van een 1 Megaton 'Surface Burst' boven Detroit. Deel van het onderzoek naar de gevolgen van nucleaire oorlog voor de Amerikaanse regering

nen zou opleveren. Dit zou leiden tot een kettingreactie die verschillende toepassingsmogelijkheden bood, zoals het maken van een atoombom.

Aanleiding tot Amerikaanse studie naar de atoombom

De 'ontdekker' van de atoombom

Leo Szilard was een van oorsprong Hongaarse fysicus die tussen 1920 en 1939 via Duitsland en Groot-Brittannië naar de Verenigde Staten verhuisde. Al op 4 juli 1934 had hij een patent aangevraagd voor de atoombom. Hij beschreef daarin niet alleen het basisconcept van het gebruik van kernreacties veroorzaakt door neutronen om explosies te creëren, maar ook het basisconcept van de kritische massa. Hij kreeg een patent, zodat hij in juridische zin kan worden aangemerkt als de uitvinder van de atoombom.

Szilard was het Duitse fascisme ontvlucht en wist daarom maar al te goed dat, en tot op welk niveau, in Duitsland nucleair onderzoek werd gedaan. Toen hij hoorde dat de Duitsers de export van uranium hadden verboden, geloofde hij dat de Duitsers een atoombom aan het ontwikkelen waren. Hij kon zich voorstellen wat er zou gebeuren als Duitsland een nucleair wapen ter beschikking zou krijgen.

Einsteins brief

Daarom drong hij er bij dr. Albert Einstein op aan de Amerikaanse regering ervan te overtuigen dat steun nodig was voor Amerikaans nucleair onderzoek. Op 2 augustus 1939 schreef Einstein een brief aan president Roosevelt waarin hij vroeg dat onderzoek te financieren. Hij stelde daarbij dat het resultaat een extreem zware bom kon zijn, gemaakt van uranium.

Deze brief bracht Roosevelt ertoe om een speciaal comité te vormen die de militaire gevolgen van het atoomonderzoek moesten bestuderen. Maar de beslissing om met kracht de pro-

ductie van een bom ter hand te nemen, werd pas genomen op 6 december 1941, nota bene de dag voor de Japanse aanval op Pearl Harbor.

Het Manhattan-project

Medio 1942 werd aan de 46-jarige (toen nog kolonel, later generaal-majoor) Lesley R. Groves – genist in het Amerikaanse leger – de opdracht gegeven de atoombom te realiseren. Het project waaronder de atoombom zou worden gemaakt kreeg de code-naam: *Manhattan-project*.

Groves benoemde J. Robert Oppenheimer – een briljante nucleaire fysicus van de universiteit van Californië te Berkeley – als directeur, hetgeen Oppenheimer later de naam 'vader van de atoombom' opleverde. Zij kozen Los Alamos, een afgelegen locatie in nieuw Mexico, niet ver van Santa Fe, als de plaats voor het ontwerpen en construeren van de atoombom. Diverse andere wetenschappers werden in dienst genomen, waaronder enkele Britse en Canadese. Het doel was medio 1945 een operationeel wapen te hebben.

Met veel vallen en opstaan, daarbij voortdurend achter de voddën gezeten door de bulldozende generaal Groves, wisten de wetenschappers een enorme hoeveelheid technische problemen op te lossen. Maar het ging allesbehalve van een leien dakje. Hoewel qua financiën het project de hoogste prioriteit had was, bijvoorbeeld, medio 1944 de productie van plutonium nog niet eens begonnen, hoewel de productietechnieken een hoge mate van succes beloofden.

En zelfs een aanvaardbare benadering voor het bouwen van een plutoniumbom op zichzelf bestond nog niet eens. Toch wist men begin 1945 te voorspellen dat er binnen een aantal maanden met succes een uraniumbom kon worden geproduceerd. Het vooruitzicht op een plutoniumbom was toen nog steeds minder fraai. Dat zou

zeker tot augustus duren, en zelfs dat was niet zeker.

Medio mei 1945 was een vaste uraniumbom, Little Boy, gereed voor operationeel gebruik, met uitzondering van de U²³⁵ kern. Men schatte dat er voldoende materiaal voor de kern beschikbaar zou zijn per 1 augustus.

In juli 1945 begonnen de laatste voorbereidingen in nieuw Mexico op het testterrein genoemd de Jornada del Muerto, op de Alamagordo-oefenlocatie, voor de eerste atoombomtest met de codenaam Trinity. De datum werd vastgesteld op 16 juli. Om half zes 's morgens, lokale tijd, vond de eerste nucleaire explosie in de historie plaats. De explosieve kracht was ruim twintig kiloton. De uitwerking van de atoombom verraste zelfs haar makers. Een licht 'feller dan duizend zonnen' vulde de vallei. De stalen toren waaraan de bom was bevestigd verdampte.

Het eerste gebruik

De doelenlijst

Op 27 april 1945 kwam het comité voor het selecteren van de doelen voor het eerst bijeen te Los Alamos. Hitler was feitelijk verslagen, dus men beperkte zich tot Japan. Er werden zeventien doelen aangewezen voor studie. Een aantal werd later van de lijst geschrapt 'omdat zij al volledig waren verwoest'. Op 10 en 11 mei 1945 kwam het comité opnieuw bijeen en werd besloten tot de volgende doelenlijst: Kyoto, Hiroshima, Yokohama, Kokura.

Op 30 mei ververwijderde de minister van Oorlog, Henry L. Stimson, Kyoto van de doelenlijst, vanwege 'het historische karakter van de stad'. Nagasaki kwam ervoor in de plaats. De genoemde steden werden vervolgens gespaard voor verdere conventionele bombardementen, 'teneinde het effect van de atoombom te versterken'.

Trumans voorlichting

Als vice-president was Harry Truman

Hiroshima.
De bom explodeerde
bijna direct boven het
centrum van de stad.
Drie vierkante kilome-
ter van de stad werd
volledig met de grond
gelijkgemaakt
 (Yosuke Yamahata)

niet op de hoogte gebracht van de ontwikkeling van de atoombom. Op 12 april 1945, de dag dat hij het presidentschap overnam van de plotseling overleden Roosevelt, vertelde Stimson, de belangrijkste adviseur over nucleair beleid van president Roosevelt, Truman terloops dat de Verenigde Staten werkte aan een wapen met een buitengewone kracht. Twaalf dagen later werd Truman gedetailleerd op de hoogte gebracht van het geheim van de atoombom.

Hiroshima

Zo kwam het dat op Trumans bevel op 6 augustus 1945 om 08:16 uur 's morgens, de B-29 Enola Gay, genoemd naar de moeder van de piloot Paul W. Tibbets, de eerste atoombom wierp op Hiroshima. De bom, Little Boy, bevatte zestig kilogram Uranium²³⁵, was vier ton zwaar en had een kracht van ruim twaalf Kiloton (Kt). Hij explodeerde bijna direct boven het centrum van de stad. Drie vierkante kilometer van de stad werd volledig met de grond gelijkgemaakt. Ruim 80.000 mensen vonden onmiddellijk de dood; meer dan 100.000 werden ernstig verwond.

Nagasaki

Op 9 augustus 1945 om kwart voor tien arriveerde een andere B-29, genaamd Bockscar, gevlogen door Charles W. Sweeney, boven het primaire doel: Kokura. Deze stad was echter bedekt met nevel en rook. Daarom werd besloten het secundaire doel aan te vallen. Om iets na elfen werd de plutonium implosiebom, genaamd Fat Man, afgeworpen boven Nagasaki.

De bom bevatte acht kilogram Plutonium²³⁹, was viereneenhalf ton zwaar en had een kracht van 22 Kt. Hij werd ongeveer drie kilometer vanaf het doel geworpen en mede daardoor was de schade 'iets minder ernstig' dan in Hiroshima. Van de 286.000 mensen die op dat moment in Nagasaki aanwezig waren werden er 74.000 gedood en nogmaals 75.000 verwond.

Een vreselijk, maar gewoon wapen

Desgevraagd verklaarde Truman later dat hij de atoombom beschouwde als een gewoon wapen, jazeker, een vreselijk wapen, maar altijd nog een wapen dat kon worden gebruikt. Bij de vraag over de inzet ervan was voor

hem vooral van belang de oorlog te beëindigen en levens te sparen. Daarbij moest hij in overweging nemen wat de plannen waren om Japan tot overgave te dwingen.

Het plan waartoe op 24 mei 1945 door MacArthur, Nimitz en Arnold was besloten, bestond uit twee fasen. De eerste fase, operatie Olympic, was een invasie van Kyushu, het meest zuidelijke eiland van de Japanse hoofdeilanden. Deze invasie zou per 1 november 1945 beginnen. De tweede fase, operatie Coronet, moest aanvangen op 1 maart 1946. Dit was een invasie van Honshu, het grootste eiland. Men verwachtte voor de beide invasies vijf miljoen manschappen nodig te hebben, merendeels Amerikaans.

Hoewel beide invasies zouden worden voorafgegaan door intensieve luchtbombardementen, rekende men alleen al voor de eerste dertig dagen van de eerste invasie op 30.000 tot 50.000 Amerikaanse slachtoffers. In totaal zouden beide operaties meer dan een half miljoen slachtoffers eisen. Truman was er daarom van overtuigd dat het gebruik van de atoombom de invasies overbodig

zou maken, en dus enorm veel slachtoffers zou voorkomen.

Het vervolg

Op 15 augustus 1945 aanvaardde Japan de onvoorwaardelijke overgave. Het was dat feit dat op dat moment de mening bepaalde.

Trumans boodschap

Aan boord van het schip dat hem terugbracht vanuit Potsdam verklaarde Truman op 7 augustus 1945 tamelijk laconiek tegenover de pers:

We hebben twee miljard dollar uitgegeven aan de grootste weten-

schappelijke gok in de geschiedenis, en we hebben die gok gewonnen.

Op 9 augustus 1945 richtte Truman zich als volgt tot het Amerikaanse publiek over de inzet van het eerste atoomwapen.

The world will note that the first atomic bomb was dropped on Hiroshima, a military base. That was because we wished in this first attack to avoid, insofar as possible, the killing of civilians. But that attack is only a warning of things to come. If Japan does not surrender, bombs will have to be dropped on her war industries and, unfortunately, thousands of civilian lives

will be lost. [onderstreping toegevoegd]

Uit de eerste boodschap blijkt bepaald geen deernis met de Japanse slachtoffers. De tweede boodschap suggereert weliswaar dat sprake was geweest van terughoudendheid ten aanzien van burgerbevolking, maar de praktijk was daarmee onweerlegbaar in strijd.

Het zou kunnen dat dit een demonstratie was van de morele vervlaking die na zes jaren van bloedige strijd was ontstaan en van de relatieve naïviteit die in deze fase van het gebruik van het atoomwapen overheerste. →

Stalin, Truman en Churchill te Potsdam, waar het bestaan van de 'superbom' door Truman werd bekendgesteld
(Bron: Sectie Luchtmachthistorie)

Van de oorspronkelijke, voor de oorlog gepropageerde terughoudendheid ten aanzien van het aanvallen van burgerdoelen was niets, althans niet veel meer over. Efficiëntie en effectiviteit, 'More bang for the Buck' (een uitdrukking die pas later in zwang raakte), waren de drijvende krachten achter de ontwikkeling en het gebruik van atoomwapens.

Discussies met weinig twijfels

Het mag geen verbazing wekken dat de genoemde laconieke en simplistische mentaliteit aanvankelijk overheerste in de periode direct volgend op de Tweede Wereldoorlog. Het Amerikaanse publiek was enthousiast over de werking van strategische bombardementen. Het feit dat de nieuwe, onafhankelijke luchtmacht – die als enige in staat werd geacht deze bombardementen uit te voeren – de 'eerste lijn van verdediging' overnam van de marine ondervond, veel politieke en publieke steun. Er bestond in politieke en publieke kring geen enkele twijfel over het feit dat de nieuwe strategie 'airpower' strategie zou moeten zijn.

Er bestond overigens eigenlijk nog geen werkelijke consensus over de rol van atoomwapens, omdat 'militaire, noch burgerleiders wisten wat te doen met de atoombom'; Medio 1947 had de VS bovendien nog 'maar' een zestal operationele bommen, deels in elkaar geknutseld met gebruik van 'plakband en een moker'.

Het waren in die tijd politieke, militair-strategische of bureaucratische overwegingen – niet morele – die domineerden, voor zover er al sprake was van terughoudende omgang met nucleaire wapens. Zelfs daar waar 'morele' overwegingen binnen de gevestigde orde een rol speelden ging het vaak om gelegenheidsargumenten. Zo culmineerde eind 1949 de rivaliteit tussen de US Navy en de US Air Force over de genoemde positie als 'eerste lijn van verdediging'.

De discussie spitste zich toe op de aanschaf van B-36 intercontinentale

bommenwerpers (voor de USAF), ten koste van een super-vliegkampschip (voor de US Navy). Bij de verhoren tijdens de zogenaamde 'Admiral's Revolt', betwiste de US Navy, onder leiding van admiraal Arthur Radford, de waarde van strategische bombardementen met het argument dat een strategie bestaande uit een 'single atomic blitz' zowel 'onbezonnen als immoreel' was. De anders zo ingetogen generaal (US Army!) Omar Bradley reageerde hierop fel met de stelling dat de leiding van de marine 'completely dishonest' was.

For the Navy to raise public doubt about the effectiveness – or morality – of atomic bombs was the height of hypocrisy. Ever since I had been a member of the JCS the Navy had been fighting relentlessly not to be excluded from utilizing nuclear weapons. The principal purpose of the supercarrier was to accommodate aircraft large enough to carry atomic bombs. The cancellation of the supercarrier had, in effect, denied the Navy a decisive role in nuclear bombardment. This denial, in fact, was the main cause of the Navy's revolt.

Van een echt moreel bezwaar binnen de gevestigde (militaire) orde was dus niet of nauwelijks sprake.

Het voorgaande betekent overigens niet dat morele overwegingen in politieke kringen geen enkele rol speelden. Tot 1948 had Truman zelfs nog plannen om de afhankelijkheid van nucleaire energie (en van nucleaire wapens) te beperken en – indien mogelijk – zelfs uit te bannen. Maar gedwongen door de crisis om Berlijn in 1948 (blokkade), begon men na te denken over een nucleaire strategie en, bijvoorbeeld, over het stationeren van Amerikaanse atoomwapens in Europa.

Daarnaast speelde een rol dat Truman een fiscale conservatief was en probeerde de defensie-uitgaven zo laag mogelijk te houden. Mede dankzij de

financiële problematiek van het fiscaal jaar 1950 besloot hij dat de atoombom een kosteneffectief middel was om Russische agressie af te schrikken.

Geheel in lijn met die gedachte stelde Truman, tijdens de Korea-oorlog, op 30 november 1950, dat het gebruik van nucleaire wapens in Korea werd overwogen. Het mag dus geen verbazing wekken dat MacArthur in december 1950 'routinematig' vroeg om 34 atoombommen voor gebruik in Korea en Manchoerije. Ook (toenmalig) kandidaat-president Eisenhower stelde zich positief op over het gebruik van atoomwapens om de oorlog in Korea te beëindigen.

Het initiële simplisme waarmee het gebruik van atoomwapens was omgeven, domineerde zelfs nog de gedachtegang binnen de Amerikaanse luchtmacht tijdens de Vietnamoorlog. De uitspraak van generaal (USAF) LeMay 'Bomb them back to the stone age' spreekt in dit kader boekdelen. Het is niet vreemd dat deze mentaliteit niet iedereen 'aansprak', zelfs belachelijk werd gemaakt, zoals in de film *Doctor Strangelove*, en uiteindelijk ook leidde tot verzet.

De Koude Oorlog en de evolutie van de nucleaire strategie

De morele discussie

Hoewel het verzet tegen (lichtzinnig) gebruik van nucleaire wapens aanvankelijk nog weinig publieke steun kreeg, begonnen de ontwikkelingen steeds meer mensen zorgen te baren.

Steeds meer mensen verwezen naar de vooroorlogse positie van de VS over terreurbombardementen. Hadden immers de Amerikanen niet de resolutie over *Protection Of Civilian Populations Against Bombing From The Air In Case Of War* onderschreven, die op 30 september 1938 unaniem door de Algemene Vergadering van de Volkenbond was aangenomen?

Nucleaire Explosie (Bron: us Department of Energy)

En die resolutie zei, onder meer:

*The Assembly,
Considering (...)
Recognizes the following principles as a necessary basis for any subsequent regulations:*

- The intentional bombing of civilian populations is illegal;*
- Objectives aimed at from the air must be legitimate military objectives and must be identifiable;*
- Any attack on legitimate military objectives must be carried out in such a way that civilian populations in the neighbourhood are not bombed through negligence;*

En had president Roosevelt niet, op 1 september 1939 (toen de vs dus nog

niet direct bij de oorlog betrokken was) de strijdende partijen als volgt opgeroepen af te zien van het bombarderen van burgerdoelen?

The ruthless bombing from the air of civilians in unfortified centers of population during the course of the hostilities which have raged in various quarters of the earth during the past few years, which has resulted in the maiming and in the death of thousands of defenseless men, women, and children, has sickened the hearts of every civilized man and woman, and has profoundly shocked the conscience of humanity.

If resort is had to this form of inhuman barbarism during the period of the tragic conflagration with which the world is now confronted,

hundreds of thousands of innocent human beings who have no responsibility for, and who are not even remotely participating in, the hostilities which have now broken out, will lose their lives.

I am therefore addressing this urgent appeal to every government which may be engaged in hostilities publicly to affirm its determination that its armed forces shall in no event, and under no circumstances, undertake the bombardment from the air of civilian populations or of unfortified cities, upon the understanding that these same rules of warfare will be scrupulously observed by all of their opponents. I request an immediate reply.

Het was dus bepaald niet vreemd dat

naast de 'die-hards' anderen opstonden die hun twijfel begonnen te uiten en aandacht vroegen voor het morele dilemma dat voortvloeide uit het gebruik van nucleaire wapens.

De 'uitvinder van de atoombom'

Een van de eersten die zich al in 1945 uit alle macht verzetten tegen het gebruik van de atoombom was eerder genoemde dr. L. Szihard. Maar zijn verzet werd volledig genegeerd. In een interview in U.S. News op 15 augustus 1960 lichtte hij zijn verbazing over het Amerikaanse standpunt als volgt toe.

By and large, governments are guided by considerations of expedience rather than by moral considerations. And this, I think, is a universal law of how governments act. Prior to the war I had the illusion that up to a point the American Government was different. This illusion was gone after Hiroshima.

Perhaps you remember that in 1939 president Roosevelt warned the belligerents against using bombs against the inhabited cities, and this I thought was perfectly fitting and natural. Then, during the war, without any explanation, we began to use incendiary bombs against the cities of Japan.

De 'vader van de atoombom'

Ook J. Robert Oppenheimer begon zich te verzetten. Tegenover president Truman had hij al in 1946 bekend het gevoel te hebben dat hij 'bloed aan zijn handen' had. Toen omstreeks 1949 de beraadslagingen plaatsvonden over de haalbaarheid van het vervaardigen van een thermonucleaire bom (de 'super'), bepleitte Oppenheimer de totale afwijzing van deze nieuwe bom.

Hij was van mening dat het militaire nut in geen enkele verhouding stond tot de gevaren. Ook Oppenheimers verzet mocht niet baten. Sterker nog, in de anticommunistische hysterie van dat moment – aangewakkerd door Senator Joseph McCarthy van Wis-

consin – werd Oppenheimer aangemerkt als 'communistenvriend' en dus onbetrouwbaar. Hem werd verder werken aan nucleaire programma's onmogelijk gemaakt doordat hem de veiligheidsvergunning werd onthouden die nodig was voor toetreding tot de Atoomenergie Commissie.

De strategische discussie

Het morele verzet viel samen met de – door wetenschappers geleide – discussie over de morele dilemma's waarvoor beleidsmakers werden gesteld bij het omgaan met atoomwapens als politiek en militair instrument. Zij kozen voor een pragmatische benadering. Voor hen was duidelijk dat afzien van nucleaire wapens geen optie (meer) was.

Maar zij onderkenden ook dat gaandeweg toch steeds duidelijker werd dat sinds de komst van nucleaire wapens de ultieme consequenties van Douhetsiaans strategisch denken onaanvaardbaar waren geworden. Zeker na de komst van thermonucleaire wapens, met vermogens tot vijftig megaton (ruim vierduizendmaal de kracht van de Hiroshimabom), werd duidelijk dat van 'gewone, grote bommen' geen sprake meer was, en dat het voortbestaan van de mensheid op het spel stond.

De onverwacht snelle productie van de eerste atoombom door de Sovjet-Unie³ droeg bij aan het besef dat het gevaar van wederzijdse vernietiging, van Harmagedon, steeds reëler werd.⁴

Brodie c.s.

Een van de representanten van de groep wetenschappers die zich boog over de consequenties van de komst van het atoomwapen was de eerder geciteerde Bernard Brodie. Hij had zich in de periode voorafgaand aan en tijdens de Tweede Wereldoorlog onderscheiden als briljant wetenschapper en was vooral gerenommeerd om zijn kennis van maritiem strategische zaken.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog was hij verbonden aan de faculteit voor politicologie van de Yale universiteit. Op de dag dat hij kennisnam van het gebruik van de atoombom op Hiroshima zei hij tegen zijn vrouw:

Everything that I have written is obsolete.^(2, p. 10)

In de periode die volgde werd het hem en zijn collegae duidelijk dat een verschuiving noodzakelijk was van een oorlogvoeringstrategie met nucleaire wapens naar afschrikking als mechanisme dat oorlog dient te voorkomen.

Als opstap naar zijn redenering over nucleaire afschrikking kwam Brodie al snel uit bij de ideeën van Douhet, vanwege diens 'revolutionaire manier van denken'^(1, p. 75) over oorlogvoering op het strategisch niveau. Brodie onderkende dat ruim voordat er enige conceptuele notie bestond over afschrikking – laat staan dat er een theorie van afschrikking was uitgewerkt – Douhet al tot de conclusie was gekomen dat:

er geen praktische manier is om te voorkomen dat de vijand ons met zijn luchtmacht aanvalt, behalve via het vernietigen van diens luchtmacht vóór hij een kans heeft ons aan te vallen.

³ Op 29 augustus 1949 brachten de Sovjets hun eerste atoombom (Joe-1; 10-20 Kt) tot ontploffing te Semipalatinsk in Kazagstan.

⁴ Dit gevaar werd later overigens volstrekt duidelijk tijdens de Cubaanse rakettencrisis toen, in oktober 1962, de VS en de SU tot aan de rand van een nucleaire oorlog kwamen over het plaatsen van Russische atoomraketten op Cuba. Gedurende dertien spannende dagen liep de wereld een immens gevaar op massale inzet van nucleaire wapens.

⁵ De later beschikbaar gekomen intercontinentale raketten (ICBM's en SLBM's) sloten hierbij aan. In de context van het latere denken in termen van 'Mutual Assured Destruction' werd verdediging zelfs als 'onwenselijk' gekwalificeerd, hetgeen onder meer leidde tot het Anti-Ballistic Missile (ABM) Verdrag van 1972.

De zekerste en effectiefste manier om dit te bereiken was 'het vernietigen van de vijandelijke luchtmacht op zijn bases'.

Het leidende principe zou dus moeten zijn:

het doel moet in eenmaal volledig worden vernietigd, zodat verdere aanvallen op datzelfde doel overbodig zijn.

Douhet onderkende dus, zo ontdekte Brodie, de betekenis van wat we later zijn gaan noemen de *first strike capability*.

Brodie zag ook dat de eerder genoemde drie belangrijke praktische tekortkomingen waarmee Douhets directe opvolgers werden geconfronteerd, inmiddels goeddeels waren gecorrigeerd. Brodie voorzag dat deze drie elementen een cruciale rol zouden gaan spelen bij het ontwerpen van de afschrikingsconcepten in de zich ontwikkelende Koude Oorlog.

Verdediging tegen lange afstands-bommenwerpers, voorzien van nucleaire wapens, was immers ondoenlijk. Zelfs als een belangrijk deel van deze bommenwerpers werd onderschept, was het vernietigend vermogen van het restant van zo'n orde, dat de consequenties onaanvaardbaar waren.

Brodie kende daarnaast de ontwikkeling van de V2-raket tijdens de Tweede Wereldoorlog en wist dat verdediging hiertegen – zeker op dat moment – zeer moeilijk tot onmogelijk was.⁵ Verdediging was dus zinloos, anders dan via de eerder genoemde 'first strike'.

Het vernietigend vermogen van de wapens was na de komst van nucleaire wapens voldoende om het door Douhet beoogde effect te sorteren. Men zou kunnen stellen dat de komst van de atoombom voorzag in een 'behoefte' die Douhets theorie had gesteld.

De gijzeling van burgers, in de veronderstelling dat hun moreel zou be-

zwijken onder de dreiging met vernietiging, had door de beide voorgaande elementen een ander karakter gekregen.

De combinatie van enerzijds de waarschijnlijkheid van succes en anderzijds het gevolg van een nucleaire aanval schiep de mogelijkheid 'punishment' op te nemen als een van de hoofdelementen van afschrikking.

Conclusie

Anders dan in de eerder geciteerde bundel over Militaire Strategie wordt gesteld (blz. 231-2), vloeiende het beschouwen van het atoomwapen als *just another bomb*, een nieuwe 'war-fighting-capaciteit' niet voort uit de 'traditie van *airpower*-apostel Giulio Douhet', integendeel.

En hoewel er tot ver na het einde van de Tweede Wereldoorlog veel verzet was tegen het Douhetsiaanse denken, hebben de meeste tegenstanders het eens zo vermaledijde concept inmiddels omarmd als basis voor het ontwikkelen van nucleaire strategieën. De manier van denken ontleend aan de vroege Douhetsiaanse theorieën heeft dus de ontwikkeling van het strategisch denken tijdens de Koude Oorlog intensief beïnvloed. Douhets visie blijkt dus nog volledig 'te staan'.

Epiloog

Dit artikel beweert dat het strategische denken tijdens de Koude Oorlog weliswaar invloed heeft ondervonden van de ontwikkeling van nucleaire wapens, maar dat het, nog meer dan dat, voortvloeiende uit het Douhetsiaanse denken dat zich voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde onder invloed van *airpower*-strategen – zij die het evangelie van de strategische luchtaanvallen verkondigden sedert het einde van de Eerste Wereldoorlog.

Mede onder druk van moreel verzet dat steeds feller werd naarmate de tijd

verstreek, en om de gevolgen van de nieuwe strategische ontwikkelingen hanteerbaar te maken, was het nodig af te stappen van het idee dat het voeren van oorlog met nucleaire wapens een optie was. Op dialectische wijze wist het verzet tegen de inzet van nucleaire wapens het denken over die inzet op een hoger plan te brengen. Mede daardoor ontstond de afschrikingsstrategie die de Koude Oorlog beheerste.

Het is verantwoord te stellen dat in de persoon van Douhet het strategische denken van de Koude Oorlog ruim voor de Tweede Wereldoorlog is begonnen. Men kan ook zeggen dat zonder de Douhetsiaanse *airpower*-theorieën, de betekenis van het atoomwapen van geheel andere orde zou zijn geweest. Men kan zelfs zeggen dat de nucleaire strategie van de Koude Oorlog *airpower*-strategie was.

Nucleaire strategie is nog steeds omstreden. Toch heeft afschrikking – als legitieme erfopvolger van het vroege Douhetsiaanse *airpower*-denken – er mede voor gezorgd dat de eerste en tweede wereld gedurende vijftig jaar gespaard bleven voor een 'Hete Oorlog'.

Literatuur

- Brodie, Bernard. *Strategy in the Missile Age*, Princeton University Press, Princeton and New Jersey, 1965.
- Douhet, Giulio. *The Command of The Air*, vertaald in het Engels door Dino Ferrari, Office of Air Force History, Washington, D.C., 1983.
- Kaplan, Fred. *The Wizards of Armageddon*, Simon & Schuster, Inc., New York, 1984.
- Sherry, Michael S. *The Rise of American Air Power; The Creation of Armageddon*, Yale University Press, New Haven and London, 1987.
- Teitler, G. e.a. *Militaire Strategie*, Mets & Schilt, Amsterdam, 2002.
- Websites van de *Nuclear Age Peace Foundation*, waaronder www.wagingpeace.org en www.nuclearfiles.org.
- Williamson, Samuel R. Jr. and Steven L. Rearden. *Origins of US Nuclear Strategy, 1945-1953*, St. Martin's Press, New York, 1993.